

kunstuitingen bezighield en of dat samengaan van hofstructuur en kunstbemoeyenis inderdaad tot een cultuur heeft geleid die kan worden gezien als afspiegeling van de verankering van hof en hertog in de Gelderse samenleving en als een soort bindend element voor het hertogdom.

In het eerste gedeelte beschrijft Nijsten op evenwichtige wijze de personele structuur van het hof en de financiering daarvan, met binnen dat kader als laatste aspect de stelling dat kunst dan wellicht luxe, maar zeker noodzaak was. Dat eerste gedeelte wordt afgesloten met een beschouwing over de ideale vorst, waarin zowel aan ideaalbeelden via vorstenspiegels als aan daadwerkelijke activiteiten en de effecten daarvan wordt gerefereerd. Het tweede gedeelte is aan kunst gewijd: muziek, literatuur, handschriften, beeldende kunst en kunstnijverheid. In het derde gedeelte komt de vraag aan de orde hoe de kunst functioneerde en of beoogde doelstellingen werden bereikt. Voor het eerste kan Nijstens korte karakteristiek 'Spel verbreedert' worden gebruikt: kunst als bindweefsel van het hof zelf, voor het tweede 'Plezier verbreedert': manifestaties als bindweefsel van de samenleving.

Er kunnen over dit boek van Nijsten heel wat kritische noten worden gekraakt. Zonder dat al het onderzoek als zodanig ook maar een moment als overbodig wordt beschouwd, zou de tekst naar mijn mening aan zeggingskracht hebben gewonnen als de schrijver zich meer tot keuzes van treffende voorbeelden zou hebben beperkt. Het is heel wel mogelijk om allerlei afzonderlijke en op zichzelf ook wel belangwekkende gegevens in bijlagen te presenteren, waardoor de tekst wordt ontlast. Dat geldt voor alle gedeeltes, maar met name voor de kunst. Daarnaast zou het aanbeveling hebben verdiend sommige zaken wat meer uit te werken en in een breder kader te plaatsen. Dat lijkt in strijd met mijn eerdere opmerking over keuze en beperking, maar is dat juist niet. Met uitwerken wordt namelijk niet bedoeld dat het betreffende verschijnsel met nog meer gegevens wordt opgetuigd, maar dat de zaak waarom het gaat wat rustiger wordt uiteengezet. Mij zou het bijvoorbeeld welkom zijn geweest als de diverse verre reizen in één verband zouden zijn behandeld (waarbij ze natuurlijk op diverse momenten elders in het boek zouden kunnen worden aangestipt). Soms zou het aanbeveling hebben verdiend aan de hand van één karakteristiek gegeven een bepaalde configuratie te belichten, zoals naar aanleiding van de verscheidenheid aan betekenissen van processies.

Als conclusie geldt zeker dat Nijsten met dit proefschrift een waardevol boek heeft geschreven, dat aan bruikbaarheid zou hebben gewonnen als in het notengedeelte telkens in een sprekende hoofdregel de relevante tekstbladzijden zouden zijn vermeld, als bij de inhoudsopgave van de bijlagen ook de betreffende pagina's zouden zijn opgegeven en als de literatuuropgave (overigens onhandig afgedrukt) in relatie tot de noten compleet zou zijn geweest (dat er ook relevante literatuur ontbreekt is weer een andere kwestie).

J. van Herwaarden

M. Greilsammer, *Een pand voor het paradijs. Leven en zelfbeeld van Lowys Porquin, Piëmontees zakenman in de zestiende-eeuwse Nederlanden* (Tielt: Lannoo, 1989, vii+ 192 blz., Bf565,-, ISBN 90 209 1569 X).

Lowys Porquin (1511-1573) was een van die lombarden die in de zestiende eeuw nog naar de Nederlanden afzakte om er het beroep van pandbelener uit te oefenen. Hij was afkomstig uit Chieri in Piëmont en achtereenvolgens actief in Zierikzee en Middelburg. Zijn oudere broer Bernardin oefende dezelfde functie uit in Luik, maar bezat bijvoorbeeld ook een vierde in de leentafel van Antwerpen.

Porquin is echter vooral bekend gebleven omdat hij een merkwaardig boek liet schrijven en

drukken in 1563. Het eerste deel ervan bevat zijn levensbeschrijving en de geschiedenis van zijn familie. Het is goed te vergelijken met de *memorieboeken* die toen in het koopliedenmilieu wel meer voorkwamen. Het tweede deel, getiteld *Den Uutersten Wille*, is een soort geestelijk testament met raadgevingen *tot instructie ende stichtinghe van zynen kinderen*. Beide teksten werden gefatsoeneerd en in versvorm gegoten door de rederijker Anthonius Verensis. *Den Uutersten Wille* werd daarna nog dikwijls herdrukt, tot ver in de zeventiende eeuw, en was vooral als schoolboek zeer populair in de Nederlanden. In deze geschriften wordt echter nergens melding gemaakt van Porquins activiteiten als lombard. Het is duidelijk dat hij daar niet hoog mee opliep. Vroegere literatuurhistorici veronderstelden dat Porquin een lakenkoopman was.

Het is de grote verdienste van deze studie dat hier de ware achtergrond van deze figuur belicht wordt en dat we zo heel wat bijleren over de lombarden in de Nederlanden. De auteur toont bijvoorbeeld overtuigend aan dat die lombarden nog zeer actief waren in de zestiende eeuw en dat sommigen onder hen er toen in slaagden zich aanzienlijk te verrijken en opgenomen werden in de lokale elites. De gebroeders Porquin werden zelfs geadeld. In het tweede gedeelte van haar studie tracht de auteur de mentaliteit van Porquin te doorgronden aan de hand van zijn *Uutersten Wille*. Merkwaardig genoeg maakt ze daarbij weinig gebruik van haar bevindingen uit het eerste gedeelte. Porquin wordt er immers afgeschilderd als het archetype van de zestiende-eeuwse koopman (73 en 136), waaruit we moeten afleiden dat er toen geen onderscheid gemaakt werd tussen een groothandelaar en een woekeraar. Dat lijkt ons weinig waarschijnlijk. De houding van de zestiende-eeuwse koopman tegenover geld en gewin was weliswaar nog ambivalent, maar het was duidelijk ook een periode van groeiend zelfbewustzijn onder de kooplieden. Hun sociaal aanzien steeg en zijzelf legden vooral de nadruk op de koopmanseer. Een dergelijke rehabilitatie was toen echter nog niet weggelegd voor woekeraars zoals lombarden, joden of cahorsins, die zo in de zestiende eeuw in een meer geïsoleerde positie terecht kwamen.

De geschriften van Porquin zijn ons inziens dan ook niet die van een zelfzekere koopman maar die van een zichzelf verloocherende lombard, die in alle talen zwijgt over zijn ware activiteiten en die zich vermoedelijk katholieker voordoet dan de paus om door zijn tijdgenoten sociaal aanvaard te worden. Het is trouwens opvallend dat Porquin zijn sociale opgang vooral maakte in Bergen op Zoom, een stad waar hij sinds 1556 woonde maar waar hij nooit een leentafel gehouden heeft (41). Het lijkt ons dan ook een zeer delicate aangelegenheid om de mentaliteit van Porquin af te leiden uit een tekst die met zulke bedoelingen geschreven werd, die bestemd was voor een groot publiek en daarbij nog herschreven en literair verwoord door een rederijker. De auteur is zich daar niet altijd bewust van. Zo heeft het *middeleeuwse* en conformistische karakter van Porquins geschriften volgens haar weinig te maken met vormelijkheid, maar alles met oprechtheid (129-130). Bij dergelijke vaststellingen plaatsen wij — gezien de achtergrond van die teksten — wel enige vraagtekens.

Het boek bevat de uitgave van *Een lieflick memorie boeck*, het eerste deel van Porquins publikatie waarvan slechts drie oude drukken bewaard zijn, en ook de uitgave van enkele fragmenten van *Den Uutersten Wille*. Die uitgave is zeer keurig gebeurd en vormt samen met de functionele illustraties een van de pluspunten van het boek. Het is daarom des te merkwaardiger en jammer dat andere gedeelten van deze studie ontsierd worden door allerlei slordigheden. Zo stemmen voetnoten 94 tot en met 190 van het eerste deel (186-189) niet overeen met de nummering van de voetnoten in de tekst. Op pagina 35 wordt Karel de Kale vermeld waar duidelijk Karel de Stoute bedoeld wordt. De *Witten haserbindt* (180 en tegenover pagina 80) is een verkeerde lezing voor de *Witte hasewindt*... Het zestiende-eeuwse Nederlands werd soms ook verkeerd geïnterpreteerd. De raad van Porquin *Benaut u fortunye te vercoopen u juweelen* (118), betekent niet dat zijn kinderen onder geen beding hun juwelen niet mogen verkopen. Hij geeft hen integendeel de raad om die sieraden in tijden van nood wel te gelde te maken.

Deze studie heeft een merkwaardige zestiende-eeuwse figuur opnieuw voor het voetlicht gebracht en verschaft ook heel wat nieuwe informatie over hem en zijn milieu. Dat alleen al is een grote verdienste. Wat de mentaliteit van Porquin en de interpretatie van zijn geschriften betreft, blijven evenwel nog heel wat vragen onbeantwoord.

K. Degryse

P. Holthuis, *Frontierstad bij het scheiden van de markt. Deventer: militair, demografisch, economisch; 1578-1648* (Dissertatie Groningen 1993, Deventerreeks; Houten: Arko, 1993, 244 blz., f35,-, ISBN 90 72047 20 6).

De titel van deze dissertatie geeft uitstekend weer wat Deventer tijdens de tachtigjarige oorlog overkwam: de kurk waar de stedelijke economie op dreef, de jaarmarkt, verloor definitief haar betekenis, terwijl de Hanzestad werd omgebouwd tot grensvesting, frontierstad. Dat bouwen moeten we letterlijk nemen. Niet alleen moest de tussen 1578 en 1591 door herhaald oorlogsgeweld verwoeste stad grotendeels weer worden opgebouwd, bovendien heeft de aanleg van nieuwe vestingwerken vooral in de jaren 1596-1622 de aannemers geen windeieren gelegd. Heslinga heeft zestiende-eeuws Deventer terecht gekenschetst als de sleutel tot de geschiedkundige ontwikkeling van Oost-Nederland. Op een kruispunt van handelsroutes te land en te water gelegen, had het de belangrijkste jaarmarkt in een zeer grote regio. Het was de zetel van een nieuw bisdom dat (meer dan Utrecht) het bolwerk van de beginnende contrareformatie werd, had een bloeiende stadsschool met een internationale reputatie, en kende een oude drukkerstraditie. Met rond 10.000 inwoners aan het begin van de bestudeerde periode was het vermoedelijk ook de grootste stad van het Oosten. De exportnijverheid (textiel, koek) ondersteunde die positie op een vooralsnog moeilijk te becijferen wijze. Hoewel de Hollandse steden het Oosten al langer aan het overvleugelen waren, had Deventer sterke papieren om tenminste een steunpunt van de Amsterdamse stapelmarkt te worden. Dat is echter niet gebeurd. De stad raakte bekneld tussen de expansie in het Noordoosten (Bremen, Emden) en in het Westen (Holland). Uiteindelijk was ze niet veel meer dan het eindpunt van een regionale handelsweg vanuit Amsterdam, hoogstens een halteplaats op een doorgangsroute die bepaald geen Europese levensader meer was. Zelfs de traditioneel sterke oriëntatie op de Duitse landen sloeg geleidelijk om in een binding met Holland, waarvan men de belangrijke Deventer participaties in VOC en WIC als voorboden mag zien.

Holthuis heeft zijn studie naar deze ontwikkeling rond twee vragen geordend. Hoe stond het in de bewuste periode met de bijna spreekwoordelijke achteruitgang van Deventer? En wat was de rol van de oorlog in de Deventer economie, negatief dan wel positief? In drie hoofdstukken wordt eerst de verklarende hypothese behandeld: het militaire kader sedert 1578. In een tweede reeks van drie hoofdstukken wordt de ontwikkeling van Deventer sedert het laatste beleg (1591) naar drie aspecten geanalyseerd: bevolkingsontwikkeling, handel en nijverheid. Een vijftiental tabellen in de bijlagen verschaffen de basiscijfers van de lange-termijnontwikkelingen. Holthuis laat op de eerste plaats zien hoezeer de oorlog de positie van de stad heeft veranderd. Juist omdat Deventer door een diep dal van verwoesting en ontvolking (3500 inwoners in 1587!) ging, kon de oorlog zo'n beslissende betekenis voor de heroriëntatie van de Deventer economie krijgen. Tussen 1596 en 1621 werd ruim 30% van de stedelijke financiën alleen al aan de vestingbouw besteed, nog afgezien van de wederopbouw van de stad zelf. Vanaf dat ogenblik beheerste Deventers functie als frontierstad haar positie in de Republiek en bepaalde zij in belangrijke